

Hur har nationsbyggande projekt i Iran
bidragit till att forma kvinnans roll,
och hur har kvinnor svarat mot detta?

Ida Alm, Lotta Liedman

Abstract

I början av förra sekelskiftet hade Iran sitt möte med moderniteten vilket genererade en samhällomvandling. År 1921 tog shahen makten, som med influenser från väst, strävade efter att modernisera landet. Detta formulerades i ett nationsprojekt där kvinnan kom att konstitueras som representant för det moderna. Den konservativa religiösa eliten, liksom stora delar av befolkningen vände sig starkt emot inflytandet av den västerländska kulturen och shahens diktatur, vilket utmynnade i revolutionen 1979. Detta blev starten på ett nytt nationsprojekt, där kvinnor åter blev ett verktyg i nationsbyggandet, denna gång som symbol för en islamisering av samhället. Genom en teorianvändande fallstudie har vi analyserat den iranska kvinnans roll i nationsbyggande projekt. I enlighet med Yuval-Davis teorier har vi tittat på tre olika dimensioner Volknation, Kulturnation och Staatnation som kan urskiljas i respektive nationsprojekt.

De nationsbyggande projekten har bidragit till att förstärka dikotomiseringen mellan sekulära och religiösa kvinnor, vilket förklarar tudelningen av kvinnorörelsen i Iran mellan sekulära respektive islamistiska feminister. Kvinnors svar på den marginalisering de har fått uppleva främst genom lagstiftning, samt den börda de har fått axla genom att vara symbolen för nationen, har under det islamistiska nationsbyggandet kunnat höras från en allt bredare krets.

Nyckelord: Feminism, Iran, Nationsbyggande projekt, Modernisering, dikotomisering

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Syfte och frågeställning	4
1.2 Teoretiska och ontologiska utgångspunkter	6
1.3 Metod och material	6
1.4 Definitioner	8
2. Teoretisk bakgrund	10
2.1 Dikotomisering	10
2.2 Gender i förhållande till nationen	11
3. Feminism i Iran	13
3.1 Sekulära feminister	13
3.2 Islamistiska feminister	13
4. Hur blev kvinnan konstituerad i shahens moderna nationsbyggande projekt?	16
4.1 Mötet med moderniteten	16
4.1.1 Hur valde att kvinnor att svara mot diskrimineringen under 1900-talets början?	17
4.2 Den politiserade slöjan	18
4.2.1 Kvinnoaktivismen under shahens regim med fokus på lagstiftning	19
5. Hur blev kvinnan konstituerad i den islamistiska republikens nationsbyggande projekt?	21
5.1.1 Hur slöjan blev symbol för den ”nya” nationella identiteten	23
5.2 Hur befäste det nationsbyggande projektet könsskillnader i lagstiftningen?	24
6. Hur har kvinnor svarat under det islamistiska nationsbyggande projektet ?	26
6.1 Ett ökat könsmedvetande och en ökad kvinnoaktivism	26
6.2 Omtolkningar av sharia	27
6.2.1 Kvinnors strategier åren 1990-2000	28
7. Slutsatser	30
8. Litteratur	33

1. Inledning

I Iran lever kvinnor under förhållanden som har liknats vid en könsmässig apartheid, vilket kommer av att Iran har ett av världens mest kvinnodiskriminerande rättsväsenden. Vad som ger upphov till den diskriminerande lagstiftningen är de mycket konservativa tolkningarna av sharia som tillämpas, vilket kan ses som ett resultat av en uråldrig kvinnoyn som begränsar kvinnors sociala och politiska möjligheter i samhället. Religiös fundamentalism tenderar att konservera kulturellt och historiskt betingade könsförhållanden, då kontrollen av kvinnan och den patriarkala familjen ofta är central för fundamentalismens konstruktion av den sociala ordningen (Yuval-Davis 1998: 62). Kvinnans underordning, anser vi, är global och inte begränsad till särskilda länder som i detta fall Iran, men då man i Irans fall så konkret som i lagstiftningen kan visa på förekommande könsdiskriminering, och då landet dessutom är ett teokratiskt styre, utgör det ett intressant fall att studera ur feministiskt perspektiv.

I vår uppsats söker vi skapa oss en uppfattning om vad som har lett fram till dagens situation för kvinnan i Iran genom att utifrån historiska perspektiv rikta fokus på hur regimer bidragit till formandet av kvinnorollen. Landet har varit under inflytande av många länder och kulturer vilket har påverkat dess utveckling och gett upphov till motsättningar, inte minst under 1900-talet som har inneburit ett århundrade av aktivt nationsbyggande.

I nationsbyggandet har kvinnan utgjort ett verktyg för de styrande då hon bland annat har kommit att bli symbolen för nationen. Kontrollen av kvinnan har varit grundläggande för dessa nationsprojekt och regimer har således bidragit till att forma en marginaliserad kvinnoroll. Kvinnor har inte funnit sig i denna roll och protesterna mot diskrimineringen har under årens lopp växt. Trots ett starkt motstånd från en konservativ elit, som har begränsat kvinnans tillträde till- och möjligheter i det offentliga rummet har vissa reformer kommit till stånd.

1.1 Syfte och frågeställning

Vårt val av uppsatsämne motiveras av en nyfikenhet på kvinnans situation i landet Iran, samt vårt intresse för genderfrågor. I uppsatsen kommer vi att analysera den iranska kvinnans roll i nationsbyggande projekt. Vi tittar på vilka olika dimensioner av nationsprojekt som kan urskiljas i respektive regims nationsbyggande och vilka följder detta har fått för kvinnorollen. Syftet med uppsatsen består dels i att skapa en uppfattning om hur nationsbyggande projekt har bidragit till att forma kvinnans roll, och dels i att söka se hur kvinnor i sin tur har svarat mot den. Valet att belysa hur iranska kvinnor har svarat på den diskriminering som de har varit (och är) föremål för, gör vi delvis för att ge en

motbild till den beklagliga framställningen av den muslimska kvinnan som kuvad och politiskt passiv som kan påträffas i populärkultur och media.

Vi gör inte anspråk på att framställa en fullständigt heltäckande bild av ämnet, dels på grund av det begränsade utrymme som står till vårt förfogande, och dels då våra slutsatser och analyser är beroende av tillgång till material, som dessutom kan inbjuda till olika tolkningar beroende på vilket perspektiv man antar. Det vi söker göra är att ge större förståelse runt den iranska kvinnans roll och hennes arbete mot diskriminering.

Vi väljer att hämta utgångspunkt i Irans möte med moderniteten i början av 1900-talet, vilket blev början på ett århundrade av nationsbyggande (Sullivan i Abu-Lughod 1998: 222). Anledningen till detta val av referenspunkt är att moderniteten kom att spela en stor roll både för nationsbyggandet och för kvinnan, då den förde med sig en våg av feminism utifrån vilken en ny kvinnoroll framställdes, som kom att inspirera iranska kvinnor i synnerhet från överklassen till kamp om rösträtt och utbildning (Abu-Lughod 1998: 17f). Vår studie sträcker sig fram till cirka år 2000 då vi mot bakgrund av vår begränsade tid, inte har kunnat hitta tillräckligt med material som behandlar hur utvecklingen under de senaste fem åren sett ut gällande kvinnors aktivism. Något som kan vara ett uppslag för framtida uppsatser.

Shahens regim¹, respektive den islamistiska regimen har framställt kvinnan som symbol i nationsbyggande projekt på olika sätt, vilket vidare kan ses ha avspeglat kvinnans formella förutsättningar i lagstiftning. Utifrån de olika förutsättningarna som regimerna har bidragit till att forma, har kvinnorörelser sammansättning, samt strategier i syfte att förbättra kvinnans situation sett olika ut under respektive regim. Vi har tittat på kvinnorörelser och hur deras val av strategier för att tackla könsdiskriminering har formats, vuxit fram och påverkats av Irans historiska, politiska och sociala kontext samtidigt som kvinnor i viss grad har varit med och påverkat motsvarande.

Då kvinnorörelsen under shahens makthavande överlag hade dålig förankring bland folket och mestadels utgjordes av sekulära kvinnor tillhörande eliten, lägger vi mindre fokus på kvinnors strategier under denna tid. Kvinnorörelsen har under det senare nationsbyggande projektet vuxit sig starkare och förankrats i en bredare krets, som svar på den kvinnoosyn som den islamistiska regimen manifesterat i en kvinnodiskriminerande lagstiftning. Den senare epokens ökade kvinnoaktivism gör att vi har valt att rikta större uppmärksamhet kring detta.

Vår frågeställning är följande:

Hur har nationsbyggande projekt i Iran bidragit till att forma kvinnans roll, och hur har kvinnorörelser svarat mot detta?

¹ Med shahens regim avser vi shahernas styre under 1900-talet det vill säga både Reza Khan (1925-1941) och Mohammad Khans styre (1953-1979). Vidare är Phalavi-regimen det samma som shahens regim.

1.2 Teoretiska och ontologiska utgångspunkter

Som vi ser det har kvinnan i samhället generellt sett en underordnad position i förhållande till mannen på grund av strukturer som är socialt, kulturellt och historiskt betingade. Emellertid betraktar vi kvinnor som en heterogen grupp, då kvinnor skiljer sig åt med avseende på status och tillgång till makt beroende på sociala tillhörigheter som religiositet, etnicitet, sexualitet, socioekonomisk status, social erfarenhet, geografisk boende, utbildning, och har därför olika förutsättningar och behov. Viktigt att poängtera är att vi inte ser dessa ”skillnader” som essentiella och statiska, utan föränderliga och kontextberoende. Vidare skiljer vi mellan kön, som med viss reservation är biologiskt givet, och gender, som vi betraktar som socialt konstruerat och historiskt betingat² (jmf Randall i March and Stoker 2002:111f).

För att undvika anklagelser om ett skuldbeläggande av mannen är det också av betydelse att påpeka att kvinnor själva är aktiva i att reproducera sin roll; ”[t]he roles that women play are not merely imposed on them. Women actively participate in the process of reproducing and modifying their roles as well as being actively involved in controlling other women” (Anthias, Yuval-Davis i Hutchinson, Smith 1994: 316).

I våra analyser av de nationsbyggande projekten utgår vi till stor del från Nira Yuval-Davis teoretiska resonemang om hur kvinnan reproducerar nationen kulturellt, symboliskt och biologiskt, samt hur kvinnan verkar som en markör och symbol för nationens gränser (Yuval-Davis 1998: 2). Benedict Andersons begrepp *imagined community*, definierar nationen som en ’föreställd gemenskap’ vilket i anknytning till nationsbyggande utgör ett relevant begrepp. Yuval-Davis har tagit detta begrepp vidare genom att ställa gender i förhållande till den föreställda gemenskapen och hon beaktar på så vis betydelsen av kvinnans roll i konstruerandet av nationen.

För att förstå kvinnans underordnade roll, samt motsättningar mellan tradition och modernitet är vetenskapen om hur dikotomier formas relevant. En dikotomi är en idé, eller, koncept som antar två värden vilka står i motsatsförhållande till varandra (March, Stoker 2002: 259). Genom denna tankekonstruktion, som det dikotomiska tänkande består utav, sker det en uppdelning mellan vi och dem, vilket är relevant för uppkomsten av en föreställd gemenskap och nationsbyggande (Yuval-Davis 1998. 43ff).

1.3 Metod och material

Vi har gjort en fallstudie av den iranska kvinnans roll i nationsbyggande projekt, samt tittat på hur kvinnor med olika strategier har svarat mot den roll som regimen under nationsbyggande projekt har bidragit till att forma. Uppsatsen är

² Det råder olika ontologiska uppfattningar om i vilken utsträckning även kön är en social konstruktion, för vidare diskussioner se bland annat Vicky Randall i March & Stoker s 112

teorianvändande, där de teorier som vi har tillämpat används för att förklara den iranska kvinnans roll i nationsbyggande projekt. Förutsatt att förhållandena är likartade kan dessa teoretiska resonemang även sägas vara generaliserbara till andra kontexter. Då vi är medvetna om begränsningarna i vårt empiriska underlag, vill vi reservera oss för generella utlåtanden. Vår ambition med denna uppsats är heller inte nomotetisk utan ideografisk (Lundqvist 1993: 70ff).

Fallstudien är av kvalitativ sort och har genomförts genom litteraturstudier där materialet består av sekundärmaterial i form av böcker, uppsatser och artiklar. Eftersom vårt källmaterial består av sekundärmaterial har vår ambition varit att förhålla oss kritiska till litteraturen då det finns en risk för tendentiös framställning (Esaiasson et al 2003: 311). Vi är medvetna om att litteraturen i huvudsak är skriven utifrån sekulära feminister i den västerländska bemärkelsen. Då vi endast har läst *om* de islamistiska feministerna och inte någon text *av* dem finns det en risk att vårt material redovisar en bias.

Författarna till den litteratur vi har läst har i viss mån framställt de islamistiska feministerna i olika dager, vissa har, som vi har tolkat det, strävat efter att framställa en objektiv bild av de islamistiska feministerna, medan andra har intagit en mer subjektiv hållning, men då kritik har framförts har detta varit tydligt. Även då vi har sökt att förhålla oss objektiva till det material som vi har läst, är vi medvetna om att vår förståelse, de teorier vi använt, samt våra utgångspunkter som kan hittas bland de sekulära feministerna, har färgat vårt arbete och de resultat vi har fått fram. Våra subjektiva positioneringar har påverkat både val av material och vad vi har tagit fasta på under läsning, vilket inverkar negativt på studiens reliabilitet (jmf Lundqvist 1993: 118ff).

Studiens validitet är inte heller den problemfri. Då de teoretiska resonemang som presenteras i studien är förklaringar som vi har applicerat på vårt specifika fall, kvinnans roll i nationsbyggande projekt i Iran, blir frågan huruvida de data vi har samlat in, är representativa för det fenomen vi försöker förklara. Ett svar på den frågan blir svårt, om inte omöjligt att nå, dock har vi i vår inläsning sett att olika akademiker har använt sig av liknande teoretiska resonemang för att förklara iranska nationsbyggande projekts förhållande till kvinnan (se bland andra Hooma Hoodfar 2000; Suad Joseph 2000; Lila Abu-lughod 1998, Afsaneh Najmabadi 1998, Shahrzad Mojab 2001).

De teorier som använts, antar ett feministiskt perspektiv och syftar till att förklara kvinnans roll i förhållande till nationen. Att vi till större del har utgått från material som är skrivet utifrån ett feministiskt perspektiv kan tyckas vara bristfälligt. Förklaringen till det är att då man läser historieskrivningar utifrån ett ickefeministiskt perspektiv, finns det för det mesta inga upplysningar om kvinnans roll eller ens den berättelse som hon har tillfört historien. Därför hade litteratur från ett ickefeministiskt perspektiv varit lite till hjälp, då vi söker förstå hur kvinnans roll har formats.

De feministiska projekt och tankegångar som finns tillgängliga är främst representerade av medel- och överklass kvinnor vilket utgör en begränsning i att det material som finns dokumenterat inte representerar alla. Det är svårt att skapa sig en uppfattning om landsbygdens och underklassens kvinnors syn på feminism

på grund av brist på dokumentation samt deras reella möjligheter att göra sig hörda (Abu-Lughod 1998: 25).

1.4 Definitioner

Nationsbyggande projekt kan sägas bestå dels av nationen i form av en nationell (föreställd) gemenskap och dels själva statsmakten, och kännetecknar processen från etablerandet av en statsmakt till en nationellt integrerad nationalstat eller statsbildning. En nationalstat är uttryck för en statsidé där stat och nation sammanfaller, det vill säga ett statligt territorium som också rymmer en befolkning som utgörs av en föreställd nationell gemenskap. Den föreställda gemenskapen kan vara kulturellt, etniskt eller religiöst knuten, och staten är dess organiserade uttryck. (Goldmann, Mogens, Pedersen, Österud 1997: 178f). Bortsett från denna breda definition skiljer sig varje enskilt nationsbyggande projekt åt beroende på förhållanden som är knutna till tid och rum.

Begreppet *regim* använder vi med avseende på den politiska styrningen av landet, det vill säga hur den politiska makten är fördelad inom staten, i detta ingår även författning och valsystem (jmf *ibid*: 240). Föreställningen om nationen bör bli analyserade och relaterade å ena sidan till nationalistiska ideologier och rörelser, och å andra sidan till statliga institutioner. Mot bakgrund av att staten kan ses som delaktig i de historiska processer som genererar och transformerar könsordningen, och då staten ofta ses som en viktig aktör i nationsbyggandet väljer vi att titta på hur den iranska staten eller närmare bestämt, hur de olika regimerna har bidragit till utformandet av kvinnans roll genom nationsbyggande projekt (Randall i March, Stoker 2002: 124; Yuval-Davis 1998: 4).

Benedict Anderson med flera menar att moderniteten var förutsättning för skapandet av nationen³. *Modernitet* är ett omfattande begrepp som vi använder i den bemärkelse som det vanligtvis förknippas med; industrialisering, urbanisering, vetenskap, upplysningens ideal, sekularisering och demokratisering (jmf Brante, Andersen & Korsnes 2001: 212). Begreppet har sitt ursprung i en västerländsk kontext, och ses därför ofta representera en eurocentrisk syn på samhällsutveckling.

Vi väljer att använda oss av en bred definition av *feminism* vilket innefattar alla organiserade kvinnorörelser samt olika projekt som har eller har haft ett explicit mål att förbättra kvinnans situation. Feministiska projekt kan vara i form av debatter i tidningar, böcker, radio, TV, offentliga tal, eller i form av praktiska projekt som att starta skolor. Fördelar med en bred definition av feminism är att eurocentrism i viss mån kan undvikas då man ser de feministiska projekten i dess lokala och historiska kontexter. Dessa projekt stämmer inte alltid överens med

³ Anderson menar att modernitetens nya teknologier beredde befolkningen en ökad tillgång till massmedia på ett gemensamt språk, vilket gav ökad kännedom om andra landsmän, och lade grunden för en medvetenhet om en nationell gemenskap (Hutchinson, Smith 1994: 89ff).

feminism definierat utifrån en liberal eller socialistisk definition av feminism som har uppkommit i en västerländsk kontext (Abu-Lughod 1998: 23ff).

Vi kommer att använda oss av benämningen *islamistiska feminister* samt *sekulära feminister*. Islamistisk feminism började användas som ett begrepp på 1990-talet av de sekulära feministerna. Dock kan begreppet islamistisk feminism vara problematiskt då de oftast inte själva kallar sig feminister, på grund av detta ses som ett begrepp hemmahörande i en västerländsk kontext (Mojab 2001: 135ff). Vidare kallar sig de islamistiska feministerna oftast inte islamistiska då detta tas som givet, vilket kan jämföras med att västerländska feminister mycket sällan använder sig av epitetet kristna (Mojab 1998: 1ff). Då kvinnor inte utgör en homogen grupp vill vi betona att vår kategorisering av de båda feminismerna inte ska ses som en dikotomi, då de i verkligheten är betydligt mer mångfacetterade.

2 Teoretisk bakgrund

2.1 Dikotomisering

För att förstå hänvisningen av kvinnan till hemmet, samt för att förstå kvinnans underordnade roll, kan vetenskapen om hur *dikotomier* skapas vara till hjälp. En dikotomi är en tankekonstruktion som utgörs av ett begreppspar som står i motsatsförhållande till varandra. För att definiera oss själva behövs också en definition av det som vi inte är, det vill säga vår motsats; ”den Andre”, som oftast får oftast representera det negativa och avvikande (jmf Hutchinson, Smith 1994: 321). Kvinnan och mannen har kommit att konstruerats som ett motsatspar genom vilket kvinnan har blivit konstruerad i förhållande till mannen, och föreställer det som han inte är. För att förstå definitionen av kvinnan måste vi således förstå definitionen av mannen. Han representerar det publika och företräder det politiska, samhället och kulturen, medan hon utgör det privata, hemmasfären och naturen (jmf Lister 1997: 69). Denna dikotomisering av det privata/publika ser vi som problematisk då den exempelvis har bidragit till att kvinnor inte fullt ut har kunnat åtnjuta medborgerliga rättigheter, samt har denna uppdelning bidragit till att bevara ojämlika maktförhållanden. Vi vill understryka att detta är konstruktioner som inte är essentialistiska (jmf Yuval-Davis 1998: 5). I varje nationsprojekt finns föreställningen om hur mannen med sin styrka och sitt mod skyddar kvinnorna och barnen, kvinnan är den svaga och känslosamma och är därför oförmögen att själv klara sig. Mot bakgrund av detta kan konstruerandet av maskulinitet förstås som synonymt med potential vilket har legitimerat kvinnans underordning (ibid: 60).

Genom det dikotomiska tänkandet har även moderniteten blivit producerad och reproducerad i förhållande till dess motsats, det traditionella. Västvärlden har använt sig av mellanöstern för att konstruera sin moderna identitet i förhållande till det traditionella, som har kommit att bli synonymt med Islam, och ställts i motsats till det västerländska och moderna. Denna dikotomisering av väst och öst, respektive det traditionella och det moderna, har gett upphov till en föreställning om den muslimska kvinnan. ”Den muslimska kvinnan”, som egentligen utgörs av en stor grupp kvinnor från olika länder och endast har ett drag gemensamt; att de är muslimer, har använts för att identifiera vad den västerländska kvinnan inte är. Då den västerländska, respektive muslimska kvinnan har ställts till varandras motsatser, har skillnader befästs och blivit svåra att överbrygga. Föreställningar om de Andra förekommer även bland människor från mellanöstern och bör i detta fall ses som ett svar på den västerländska kulturens dominans. Således har det västerländska konstruerats som det icke önskvärda och liksom i tidigare fall spelar även de Andras kvinnor betydande roller i dessa inkluderande respektive exkluderande processerna (ibid: 48f).

Det binära tänkande skapar en illusion om att öst och väst är homogena enheter, samt att västerländska kvinnor respektive muslimska kvinnor utgörs av

homogena grupper som inte kan dela värderingar och intressen. Som exempel kan detta innebära att den föreställda muslimska kvinnan inte kan dela krav om rättigheter och politiska ideal med den föreställda västerländska. I Irans fall går det att se hur detta tänkande har bidragit till att ge upphov till ett motsatsförhållande mellan den sekulära, respektive islamistiska kvinnan, vilket i sin tur kan ses som en förklaring till uppkomsten av två kvinnorörelser, den islamistiska respektive den sekulära (jmf Mojab 1998: 1f).

2.2 Gender i förhållande till nationen

Benedict Andersons begrepp *imagined community*, definierar nationen som en 'föreställd gemenskap', inom vilken tillhörande människor känner en samhörighet, trots att de för varandra på ett personligt plan är okända (Özkirimli 2000: 144). Den föreställda gemenskapen grundar sig i en konstruerad föreställning om en gemensam essens som människor som tillhör en nation delar, vilket i nationalismen blir tydligt då "vi" ställs mot "dem". Den föreställda gemenskapen inom en nation kan ses vara sammanhållen av sociala och politiska system. Den konstitueras och reproduceras även i förhållande till vad den inte är, det vill säga till dem som har konstruerats till dess motsats, de Andra, vilket gör det dikotomiska tänkandet relevant även för förståelsen av detta begrepp. Då den föreställda gemenskapen till stor del är en social och politisk konstruktion kan kontakten med den Andra upplevas som ett hot mot gemenskapen (Jonsson 1993:270f).

I analyserna av nationsprojekten utgår vi till stor del från Yuval-Davis⁴ teorier om hur gender förhåller sig till nationsbyggande (1998: 4). Hon med flera menar att familjen har blivit konstruerad som den egentliga kärnan av nationen, och genom att kvinnan i egenskap av moder representerar rollen som bärare av familjen får hon en central plats i nationsbyggande projekt (Joseph 2000: 6).

Yuval-Davis delar upp dessa nationalistiska projekt i tre typer, som man bör betrakta som olika dimensioner, vilka i olika grad konstruerar nationen under olika historiska förhållanden. De är följande: *Volknationen* som grundar sig i en föreställning om ett gemensamt ursprung, *Kulturnationen* som grundar sig i en föreställning om en gemensam kultur samt *Staatnationen* som baseras på en föreställning om ett jämlikt medborgarskap. Skilda aspekter av könsförhållandena spelar olika roll i de olika projekten.

Volknationen konstruerar den mest homogena versionen av nationen då den grundar sig på blodsband, vilket för till följd att det är ett exkluderande nationsprojekt (Yuval-Davis 1998: 23). I Volknationen agerar kvinnan biologisk reproducent av nationen, följden av detta är att kvinnans kropp ofta blir föremål

⁴ Nira Yuval-Davis var en av de första teoretiker som inkluderade kvinnan i teorier om nationen och nationalism. Kvinnans tidigare frånvaro kan förklaras med att nationen har setts som delar av den publika sfären och då kvinnan har förknippats med den privata sfären, som inte har ansetts vara relevant för politisk teori har detta fått till följd att kvinnan har uteslutits från nationsdiskursen (Yuval-Davis 1998: 2).

för kontroll. I praktiken kan detta innebära att kvinnans sexualitet och reproduktivitet blir ämne för samhällsdiskussioner och statlig politik, "[a]tt förbjuda abort, liksom andra reproduktiva rättigheter, signalerar en behandling av kvinnor som statens egendom" (ibid: 37). Detta har i sin tur lett till att en av den feministiska kampens huvudfrågor varit den om kvinnans reproduktiva rättigheter (ibid: 22).

I Kulturnationen utgör kultur, eller religion essentiella dimensioner som kan ha större eller mindre betydelse än ursprung beroende på nationsprojekt, vilket gör att detta nationsprojekt kan vara lika exkluderande som det förra. Symboliskt sett förkroppsligar kvinnan kollektivet och blir nationens kulturella reproducent genom att vara nära sammanlänkad till kulturella och religiösa symboler. Följaktligen agerar kvinnan gränsvakt genom att markera sin skillnad i förhållande till de Andra med traditionella seder och bruk som exempelvis klädkod. Kvinnan markerar därmed gränslinjer för den mytiska föreställda gemenskapen som delar upp världen i "vi och dem" (Ranchod- Nilsson, Tétreault 2000: 7). För att förstå könsrelationerna i förhållande till nationsprojekt är det viktigt att analysera hur kultur har använts på olika sätt av grupper som har olika positioner i samhället. Detta har bland annat skett i kampen mellan modernister respektive antimodernister om kvinnors frigörelse i förhållande till tradition, i frågor om slöjan, utbildning, rösträtt och arbete, (Yuval-Davis 1998: 23).

Den tredje typen av nationsprojekt är nationen med medlemskap baserat på medborgarskap, Staatnationen, som i sin idealtypiska form, där alla medborgare erhåller ett likvärdigt medborgarskap, är den mest inkluderande formen av nationsprojekt. Yuval-Davis använder en bred definition av medborgarskap, i vilken individens alla relationer med staten inkluderas. Som vi ser det har de nationsprojekt som vi har tittat på minst gemensamt med Staatnationen, men då denna dimension handlar om relationen till staten samt medborgarskap, och då kvinnoaktivister i Iran i stor omfattning har engagerat sig i frågor gällande kvinnors rättigheter i syfte att förbättra sin position i förhållande till staten blir även denna idealtyp relevant för uppsatsen. På grund av de faktiska begränsningarna av vår uppsats väljer vi att ta fasta på den formella sidan av medborgarskap, det vill säga utformningen av de politiska, sociala och civila rättigheterna. Utformningen av medborgarskap för olika sociala grupper i samhället (bland annat beroende på könstillhörighet) är olika i skilda nationsprojekt, och kan även genomgå förändringar under ett och samma nationsprojekt, vilket påverkar konstruerandet av könsrelationer (ibid: 68f).

Nationsprojekt är komplexa, således kan olika dimensioner skönjas i olika grad i vår uppsats respektive nationsprojekt. I varje nationsbyggande projekt finns det en symbolisk koppling mellan idén om kvinnan och nationen, som bestämmer kvinnans plats i den nationella gemenskapen. Detta har inneburit ett utövande av kontroll över kvinnans kropp och beteendemönster som legitimerats genom att hänvisa till moderniteten, utveckling eller till religion (ibid).

3. Feminism i Iran

Det europeiska inflytande har spelat en stor roll för den historiska utvecklingen och det politiska och kulturella livet i Iran. Under 1800-talet hade kvinnorörelser i väst börjat organisera sig och kräva rösträtt och talade för en frigörelse av kvinnan, tankar som snabbt spred sig. Feminismens uppkomst är bundet till modernismen vilken i sin tur började influera Iran från 1850-talet och framåt (Abu-Lughod 1998: 17ff).

Den feministiska rörelsen i Iran är heterogen. Det existerar en pluralism av identiteter vilket ibland ger upphov till konflikter. Dessa motstridigheter har ofta sin upprinnelse i den ideologiska konflikten mellan väst och islam, mellan traditionellt och modernt (Najmabadi 2001: 41).

3.1 Sekulära feminister

De sekulära feministerna har ofta sina utgångspunkter i socialistisk, radikal eller liberal feminism och baserar sina argument om jämlikhet med hänvisning till internationella konventioner, mänskliga rättigheter och filosofiska idéer om social rättvisa utifrån en västerländsk diskurs.

Ett sekulärt perspektiv innebär inte att man är emot muslimsk tro, dock framhålls ett separerande mellan stat och religion, liksom lag och religion som ett nödvändigt steg för jämställdhet. De menar att enheten som stat och religion utgör utformar kvinnans status och ger henne ett ofullständigt medborgarskap (Hoodfar i Joseph 2000: 308; Mojab 2001: 127ff).

Kritiska sekulära feminister, bland andra Shahrzad Mojab, ifrågasätter huruvida islam är förenlig med feminism. Deras utgångspunkt är att feminism ämnar ta bort patriarkatet och verkar för ett samhälle där individen kan utforma sitt eget liv utan sociala, politiska, kulturella och ekonomiska begränsningar. De menar att islamistiska feminister försvarar islam framför kvinnans mänskliga rättigheter och kritiserar deras samröre och accepterande av den patriarkala regimen. De betraktar de islamistiska feministernas agenda för patriarkal då dess gränser är dragna av staten och menar att de därigenom själva bidrar till att upprätthålla det patriarkala systemet och förtrycket av kvinnor (Mojab 2001: 127ff).

3.2 Islamistiska feminister

Islamistiska feminister skiljer mellan Islam och dess kulturella och historiska kontext, och betonar att islam i sig inte är inneboende patriarkal utan att de

diskriminerande lagarna är resultatet av kulturella och historiska kontexter (Mojab 2001: 135ff). Kvinnorna anser att den iranska republikens diskriminerande lag står i konflikt med islams respekt för kvinnor och framhåller att Islam är källan till rättvisa mellan könen. De hävdar att kvinnans roll har vinklats och snedvridits på grund av att de religiösa uttolkarna har utgått ifrån en patriarkal kontext och därav selektivt tolkat Koranen (ibid: 135ff). Som en kvinna uttrycker det:

”Europeans advanced feminist thought in the area of science and secular philosophy. Now, we of course use their experience, but, to achieve our goals here and in the Islamic world generally, we have to advance feminist Islamic ideology and feminist Islamic jurisprudence as they (male-dominated institutions) are holding us hostage to their male-centric understanding of Islam and not science per se” (Hoodfar i Joseph 2000: 289).

Muslimska kvinnor i Iran och övriga Mellanöstern har sysslat med denna form av rekonstruering av den muslimska diskursen ända sedan förra sekelskiftet, vilket gör att det idag finns en tradition av detta (Afshar 1998: 50). Detta innebär dels att mannens monopol på att göra religiösa tolkningar bryts, och dels att den västerländska feminismens monopol på jämställdhet bryts (Hoodfar i Joseph 2000: 289). Detta har även medfört att religiösa kvinnor som tidigare sett feminism som ett västerländskt projekt började intressera sig för kvinnofrågor då de islamistiska feministernas värderingar, normer och beteendemönster överensstämde med deras. De behövde således inte längre se en motsägelse mellan religiositet och feminism (Mojab 2001: 127; Rostami Povey 2001: 46f).

Islamistiska feminister hänvisar till koranen som moralisk källa för jämställdhet och menar att mannen och kvinnan på grund av medfödda skillnader är ämnade till olika sysselsättningar. De framhåller att könsrollerna utgör komplement till varandra, men betonar att båda roller är lika viktiga och bör värdesättas lika, vilket kan härledas till ett essentialistiskt feministiskt synsätt. Emellertid innebär detta inte att man vill förvisa kvinnan till hemmet, utan det betonas att kvinnans erfarenheter och egenskaper är av lika värde i det offentliga som mannens. Kvinnor anses ha ett könsspecifikt kunnande inom vissa områden som utbildning och hälsovård, varför man menar att dessa områden bör företrädas av kvinnor (Afshar 1998: 50f).

Uppkomsten av feministiska röster inom den islamistiska rörelsen under de senaste 20 åren har inneburit en öppning för kontakt mellan sekulära och islamistiska kvinnor. Genom att öppet visa på islamistiska tolkningar för icketroende och ickemuslimer och samtidigt hålla fast vid jämlikhet mellan könen har det öppnats upp utrymme för dialog och allianser mellan feminister (Najmabadi 2001: 41; Rostami Povey 2001:65).

In the year 1980, my understanding and definition of equality was very different from that of Faezeh Hashemi and Shala Sherkat. In the year 2000 we have changed and have come closer together, because we have had the same ideal to achieve (Shirin Ebadi citerad i Rostami Povey 2001:57).

Det är viktigt att poängtera att islamistiska feminister inte utgörs av en homogen grupp, då det finns olika uppfattningar om vilken kvinnobild som

koranen egentligen ger uttryck för, och i vilken utsträckning ett västerländskt konnoterat begrepp som jämställdhet är förenligt med en islamsk diskurs.

4. Hur blev kvinnan konstituerad i shahens moderna nationsbyggande projekt?

Moderniteten kom att innebära en förändring av kvinnans roll, utbildning för kvinnor kom att aktualiseras och *motherhood* kom att utgöra ett begrepp som skulle vara med och omforma kvinnans roll. Kvinnor spelar ofta en central roll i nationalistiska diskurser där de får representera och symbolisera gemenskapen inom nationen (Yuval-Davis 1998: 3).

4.1 Mötet med moderniteten

Irans möte med moderniteten runt förra sekelskiftet påverkade värderingarna i samhället, vilket inte minst berörde kvinnor. Synen på familjen som kärnan i nationen ledde till en omkonstruering av kvinnans traditionella roll. *Motherhood* kom att bli ett centralt begrepp för synen på kvinnans roll, från att ha varit del av hushållet där mannen varit överhuvud, till att själv få ansvaret för hushållet. I och med detta flyttades ansvaret för barnuppfostran från mannen till kvinnan, vilket gjorde att utbildning för kvinnor blev aktuell, med argumentet att de skulle bli 'goda mödrar av nationen' (Joseph 2000: 15f). I och med kvinnans förändrade status i nationen förändrades attityderna gentemot kvinnans rättigheter däribland utbildning, "womens education was now perceived as the most fundamental step in the nations step to civilisation" (Najmabadi i Abu-Lughod 1998: 91). Kvinnans status kan därför ses vara knuten till nationens status.

Genom shahens maktövertagande 1925 kom de moderna influenserna att formuleras i ett nationsbyggande projekt, med en modernisering av Iran som mål. Shaherna argumenterade att det låg i nationens intresse att ge kvinnor utbildning och att bereda plats för dem på arbetsmarknaden (Joseph 2001: 6). I det nationsbyggande projektet spelade familjen en central politisk roll för politiska tänkare och ledare och följaktligen använde de nationalistiska reformatorerna sig av kvinnan som symbol för att skapa en föreställning av det iranska samhället som modernt (ibid: 16). Detta bland annat genom att införa restriktioner gällande kvinnors klädsel och symboliskt integrera henne i den politiska processen (se vidare avsnitt 4.2)

I det moderna nationsprojektet kan vi urskilja en tendens av den dimension som kallas Staatnationen, då man i samband med detta började föra upp kvinnors civila, politiska och sociala rättigheter, som utbildning och förvärvsarbete på dagordningen. Shahen hade bland annat slagit fast en civilrättslig akt som krävde att alla äktenskap och skilsmässor skulle registreras, samt höjdes den legala åldern för flickor att ingå äktenskap till 15 år (Hoodfar i Joseph 2000: 294). Vi vill dock betona att reformernas verkliga genomslag för den kvinnliga befolkningen var begränsade och reserverade för överklassen. Vidare var synen på utbildningen

könsspecifik, då kvinnors utbildning främst var inriktad på hushållslära och barnuppfostran, ”[w]omen education was [...] oriented toward the upbringing of an educated (male) citizenship” (Najmabadi i Abu-Lughod 1998: 103).

4.1.1 Hur valde kvinnor att svara mot diskrimineringen under 1900-talets början?

Kvinnors aktivism vid denna tid var främst inriktad på rätten till utbildning, och att få till stånd reformer inom familjelagstiftningen angående äktenskap och skilsmässa (Najmabadi 2000: 36). Flera av de konservativa prästerna reagerade starkt på tanken om kvinnans utbildning och menade bland annat att detta skulle leda till prostitution. Kvinnor reagerade starkt på de kampanjer som fördes mot rätten till deras utbildning, och många valde att bemöta motståndet (Abu-lughod 1998: 108). Genom att ifrågasätta prästernas tolkningsföreträdare kunde kvinnor med hänvisning till koranen på en formell väg skapa ett politiskt utrymme för frågorna rörande utbildning, och reformer rörande äktenskap och skilsmässa. I en artikel adresserad till Nuri Shayk Fazl Allah, en av de ledande i kampanjerna mot kvinnors utbildning går att läsa följande:

If by your statement you mean that womankind should not be educated at all and...that this is the word of God then please write down where God and his appointed guardians have said these words [...] Our revered prophet, exalted and glorious, has said that acquiring knowledge is obligatory upon all Muslim men and women; there is a big difference between our God who makes acquiring knowledge obligatory for women, and yours who has made education for women forbidden and against the religion (Najmabadi 2000: 35f).

I tidningar kunde kvinnor svara på den diskriminering de dagligen utsattes för och därigenom sprida en medvetenhet vidare till andra kvinnor. Ett exempel är tidningen *Sukhufah* som startades 1914, i vars artiklar och essäer flickor och kvinnor uppmanades att ”glömma det nonsens som deras mödrar och mormödrar hade lärt dem om hur de skulle sköta sin man” och istället se hemmet ”som sitt kungadöme” (Najmabadi i Abu-Lughod 1998: 111). Detta kan ses mot bakgrund av den nya kvinnorollen som bland annat innebar att kvinnor blev hushållets överhuvud (ibid.).

Det måste dock påpekas att kvinnoaktivism vid den här tiden nästan uteslutande var en sysselsättning för övre medelklass och överklass kvinnor, feminismen hade som nämnts tidigare ingen förankring bland allmänheten vid denna tid (Abu-Lughod 1998: 25). Delvis kan aktivismen ha setts vara tillbakahållen av meningsskiljaktigheter kvinnor emellan i religiösa och politiska frågor, där slöjan var den mest artikulerade och tydliga oenigheten (Najmabadi 2000: 36).

4.2 Den politiserade slöjan

I konstruerandet av den moderna kvinnans identitet har den beslöjade muslimska kvinnan ställts i ett motsatsförhållande och har således fått representera det den västerländska kvinnan inte är (se teoretisk bakgrund avsnitt 2.1; Mojab 1998: 1f). Slöjan hade kommit att symbolisera bakåtsträvande och kvinnoförtryck i västvärlden, och på så vis blivit en indikator för modernitet respektive antimodernitet. Denna symboliska betydelse av slöjan spred sig till Iran via det västerländska inflytandet samt via den iranska överklassen som var starkt influerade av väst och moderniteten⁵.

1936 införde shahen ett förbud mot att bära slöja⁶ vilket ledde till en politisering av kvinnans kropp som fick konsekvenser för alla iranska kvinnor. Motståndarna till slöjförbudet såg lagen som ett imperialistiskt kulturellt övergrepp i vilket shahen sågs vara delaktig som en lydlig underhuggare till västvärlden. Slöjan kom att bli ett slagfält för modernister och prästerskap vilket gjorde att divergensen mellan traditionalister respektive modernister under shahens styre stärktes (Najmabadi 2000: 36).

[t]he covering of women's body became thoroughly politicized when the first Pahlavi monarch, Reza Khan [...] unleashed a modernization campaign, and used coercion in order to unveil women in 1936 (Sullivan i Abu-Lughod 1998: 228).

Kvinnan blev viktig i skapandet av den iranska moderniteten och kvinnornas moderna kläder "clothes of modernity, clothes of civilization" blev markörer för den nya nationella gemenskapen (Najmabadi 2000: 40). Vi gör här en koppling till Kulturnationen, det nationalistiska projektet som grundar sig i myten om en gemensam kultur och vi ser hur den iranska kvinnan kom att användas som kulturbärande symboler i strävan för en nationell gemenskap med modernistiska förtecken. Iranska kvinnor kom att ställas mot varandra, då de sekulära kvinnorna kom att symbolisera den moderna kulturen och den nya nationen, medan de religiösa kvinnorna som inte ville, eller kunde släppa på de traditionella sederna fick symbolisera det antimoderna och kom att uppleva en marginalisering. Något som kom att förstärka motsättningarna mellan sekulära och religiösa kvinnor (se kap 4.2; Sullivan i Abu-Lughod 1998: 231).

⁵ Det utländska inflytandet var vid förra sekelskiftet påtagligt från engelskt och ryskt håll och bidrog till att skapa stora motsättningar mellan traditionalister och modernister vilket utmynnade i den konstitutionella revolutionen 1906-1911. Även kvinnor deltog i den konstitutionella revolutionen med mål att etablera ett demokratiskt och självständigt politiskt system. Kvinnors mål var bland annat att framföra kvinnans rätt till utbildning och att få till stånd ett förbud mot polygami (Mojab 1998). 1921 gjorde kosackledaren Reza Khan tillsammans med en grupp, en statskupp och utropade sig 1925 till Shah och antog dynastinamnet Palahvi. Shahen (1925-41) tog de tidigare modernistiska tendenserna vidare och med reformer uppifrån, som många ser som påtvingade, påbörjade han ett moderniseringsprojekt med Turkiet ledare Kemal Atatürk som förebild (Killander 1999: 6).

⁶ Den brutalitet som användes för att sätta lagen i kraft anses ha varit en bidragande orsak till revolutionen 1979 (Najmabadi 2000: 36).

Förbudet mot att bära slöja mottogs väl av många överklasskvinnor och kvinnoaktivister medan den större delen av befolkningen som utgjordes av mindre privilegierade traditionella kvinnor som inte ville, eller inte fick, visa sig utan slöja av sina män eller fäder. Då kvinnor inte fick vistas på offentlig plats med slöja gick de i den mån det var tillgängligt miste om utbildning och arbete och blev på samma sätt begränsade i sina sociala liv (Najmabadi 2000: 35ff). Detta fick vida konsekvenser för dessa kvinnor som blev mer beroende av männen i hushållet för försörjning med mera. Sekulära kvinnor däremot blev förfördelade och kunde sko sig på den diskriminerande lagen i form av mindre konkurrens om utbildningsplatser och arbetstillfällen, något som stärkte motsättningarna mellan kvinnorna (ibid: 45). Lagen som innebar en inskränkning av kvinnans mänskliga rättighet till religionsfrihet visar på att shahens regim, i viktiga avseenden gick emot de moderna ideal som han själv sades förespråka (se kap1.4 för definition av modernitet; Hoodfar i Joseph 2000: 294).

4.2.1 Kvinnoaktivismen under shahens regim med fokus på lagstiftningen

En konsekvens av slöjkontroversen för sekulära respektive islamistiska kvinnor, var att det blev svårt att bygga konsensus och samarbeta kring andra frågor som det egentligen inte rörde delade meningar kring. Båda grupper hade gemensamt att de ville nå reformer om familjelagstiftningen, (FPL)⁷ samt få ökat tillträde till utbildning och kvalificerade arbeten vilket överskuggades av frågan om slöjan (Najmabadi 2000: 40).

Då shahen 1941 tvingades att abdikera av de allierade kom han att ersättas av sin son. Detta innebar nya politiska möjligheter för kvinnor som i större utsträckning började kämpa för politiska och civila rättighet, vilket bland annat tog sig uttryck genom nystartade organisationer, tidskrifter samt bildandet av ett politiskt parti (Hoodfar i Joseph 2000: 294). Ett gemensamt mål för dessa kvinnor var att uppnå fullt medborgarskap och man koncentrerade sig på att få igenom legala reformer. Man eftersträvade främst kvinnors rösträtt och en demokratisering av FPL. Shahens minskande tolerans mot oliktankande kom dock att förstärkas och ledde till ett förbud mot alla oberoende organisationer och tidningar, vilket inkluderade större delen av kvinnors aktivism. Istället samlade shahen alla självständiga kvinnoorganisationer under Iranian Women's Organisation (IWO). Detta ledde till en avpolitisering av civila samhället och därigenom kvinnorörelsen, vilket ytterligare förstärktes då shahens tvillingsyster Ashraf sattes att leda IWO. Under organisationens inflytande erhöll kvinnan rösträtt samt rätten att bli domare. Rösträtten kan emellertid endast ses ha fått en

⁷ I Familjelagstiftningen regleras civila och sociala rättigheter som därav bestämmer utformningen av medborgarskapet och har varit central i byggandet av den iranska nationen både för modernister och islamister. Lagstiftningen berör frågor om äktenskap, skilsmässa, arv, vårdnad av barn (Joseph 2000:20).

symbolisk betydelse då shahens regim alltmer blev en utpräglad diktatur (ibid: 295).

Under perioden 1963-1979 hade religiösa ledares tolkningar av sharia genomgått stora förändringar. Till exempel hade man börjat betrakta politiskt deltagande som en religiös plikt som även omfattade kvinnor (ibid: 299). Reformerna kom också tillstånd gällande FPL, kvinnan fick rätt att söka skilsmässa, och viss reformering skedde också angående vårdnaden av barnen. I det fall fadern dog eller visades olämplig som vårdnadshavare, kunde den lokala åklagaren, begära att vårdnaden skulle överföras antingen till närmaste manliga släkting, eller till modern, vilket gav kvinnan en chans till vårdnad av barnen (ibid: 295; Afshar 1998: 158). Restriktioner gjordes också angående polygami, som många kvinnor var motståndare till, hädanefter behövde mannen godkännande från den första frun, för att kunna ta sig fler fruar (Hoodfar i Joseph 2000: 295). Lagarna implementerades uppifrån och regimen hade svårigheter att se till att de fick genomslag och efterföljdes på alla nivåer i samhället, dock hade reformerna en viss betydelse för kvinnan då det formellt gav henne en förbättrad position i förhållande till mannen. Shahen sökte legitimera reformerna utifrån tolkningar av sharia, men hämtade också inspiration från andra muslimska länder, som exempelvis Turkiet där också reformer hade genomförts. Dock fanns det en opposition mot reformerna bland dem som inte ansåg de vara förenliga med islam, däribland Ayatolla Khomeini (ibid: 294f).

5. Hur blev kvinnan konstituerad i den islamistiska republikens nationsbyggande projekt?

5.1 Kvinnans symboliska roll i det islamistiska nationsprojektet

Revolutionära ledare som Ayatolla Khomeini tog avstånd från det moderna samhälle som shahen sökt att förverkliga och utdömde den då existerande synen på förhållandet mellan kvinna och man som västerländsk och inte förenlig med islam. Khomeini använde sig liksom shahen av kvinnan för att skapa en föreställning av gemenskap, således kan islamiseringen av könsrelationer ses som avhängig för byggandet av den islamska nationen (Joseph 2000: 6). Utformandet av kvinnans sociala och politiska roll byggde på ett patriarkalt förhållande där kvinnan sågs som faderns, mannens och sonens egendom vilket hade en central betydelse för byggandet av den islamska staten där familjen stod i centrum (Hoodfar i Joseph 2000: 290f).

Situationen för kvinnan förbättrades inte sedan shahens tid och genom att de konservativa åter fick fäste i makteliten genom revolutionen innebar det snarare ett steg tillbaka för den iranska kvinnan. Som symbol för den nationella gemenskapen kom hon att bemötas av en stark press att efterfölja de islamska idealen. Denna kontroll av kvinnans beteende kan anknytas till kulturnationen där kvinnans ovilja att efterfölja traditionella normer betraktas som att hon tar avstånd från inhemska värderingar och således förlorar sin kulturella identitet. Då kvinnan stod som gränsmarkör för den islamska identiteten var hon också bäraren av kollektivets ära:

Women in their proper behaviour, their proper clothing, embody the line which signifies the collectivity's boundaries. Other women in many other societies are also tortured or murdered by their relatives because of adultery, flight from home, and other cultural breaches of conduct which are perceived as bringing dishonour and shame on their male relatives and community (Yuval-Davis 1998: 46).

Kontrollen av kvinnan grundade sig i strävan efter att skapa en kulturellt och religiöst betonad gemenskap, detta för att kunna "skydda" henne från andra kulturer, och därigenom upprätthålla den islamska identiteten. Detta kan ses mot bakgrund av den iranska nationalismens kamp mot *westoxification*⁸ där den sekulära ickeslöjbärande kvinnan betraktades som en förrädare och anhängare till den västerländska kulturimperialismen och riskerade bestraffning av regimen eller

⁸ Begreppet var centralt i den regimkritiska diskussionen under tiden före revolutionen och myntades av Jalal Al-Ahmad. Det syftar på de kvinnor som anammade den moral och de sociala koder som Phalavi-regimen uppmuntrade, "the idle, made-up consumerist dolls" (Abu-lughod 1998: 14).

av andra som frivilligt tog på sig rollen som kulturens väktare (Ranchod- Nilsson, Tétreault 2000: 69f).

I strävan efter denna kulturellt och religiöst knutna gemenskap befäste den islamiska regimen regleringen av könsrelationerna i lagstiftning, bland annat genom ändringar i FPL. Dock rörde Khomeini inte rösträtten trots att han hade varit en av de starkaste opponenter till dess införande 1963, då han hade varit av uppfattningen att kvinnlig rösträtt var oförenlig med sharia. Att han sedan under revolutionen ändrade inställning kan tolkas som ett strategiskt drag, då man i revolutionen var beroende av att mobilisera så många kvinnor som möjligt i politiska manifestationer. Bytet av ståndpunkt i denna viktiga fråga visar på att även Khomeinis tolkningar av sharia var föränderliga (Hoodfar i Joseph 2000: 299).

När revolutionen var avslutad och islamisterna väl satt vid makten bytte de uppfattning angående kvinnors politiska deltagande. Med bland annat lagen som medel försökte islamisterna förmå kvinnan att bege sig från den offentliga sfären tillbaka till hemmet (Mohanty, Russo, Torres 1991: 260). Som Haleh Afshar beskriver statens agerande: "The government propaganda machine was mobilised to ensure that women perceived their domestic duties as paramount" (1998: 152).

I det nya nationsbyggande projektet blev kvinnans reproduktion en nationell angelägenhet. Kvinnans huvudsakliga roll under det islamistiska nationsprojektet kom att utgöra den som moder och hustru med uppgift att föda söner först till revolutionen, sedan till kriget Iran- Irak, 1980-1988 (Mohanty, Russo, Torres 1991: 260). Vi drar här paralleller till Volknationen, i vilken kvinnan är den biologiska reproducenten av nationen och där, "womens positionings in and obligations to their ethnic and national collectives, as well as in and to the states they reside in and/or are citizens of, also affect and can sometimes override their reproductive rights" (Yuval-Davis 1998: 26).

Lagar ändrades nu så att preventivmedel och abort förbjöds och kvinnor uppmanades att föda fler barn⁹ (Mohanty, Russo, Torres 1991: 260). Då kvinnan i mindre utsträckning än tidigare jobbade utanför hemmet och istället på heltid tjänstgjorde som hemmafru underlättades tillökning i familjen. Vidare gjorde man det åter tillåtet för män att ta sig tillfälliga fruar¹⁰. Syftet med införandet av lagen kan delvis ses ha varit för att främja nativiteten under kriget då många män inte

⁹ I nationsprojektet Volknation finns det tre olika diskurser rörande nationens förhållande till kvinnors reproduktivitet, *People as power*, *Malthusian discourse* och *Eugenicist discourse*, där de två första kan kopplas till det postrevolutionära nationsbyggandet i Iran. I 'People as power' diskursen ligger det nationella kollektivets ökade nativitet i nationens intresse. 'Malthusian discourse' innebär i motsats till den förra att en *minskning* i födelsetalen ligger i nationens intresse, detta för att förhindra framtida problem relaterade till en för stor befolkning. Båda diskurser kan ses leda till att staten sätter sig över kvinnans reproduktiva rättigheter (Yuval-Davis 1998: 22).

¹⁰ Det arabiska ordet för tillfälligt äktenskap *Mut'a* betyder 'äktenskap för njutnings skull'. Och de flesta muslimer avfärdar det som prostitution. Men ändå är det förekommande och innebär att en man får ta flera tillfälliga fruar vid sidan av sin första fru. Ett tillfälligt giftermål ingås med en muntlig överenskommelse mellan de båda parterna och kan vara från fem minuter till 95 år. Mannen kan ta hur många tillfälliga fruar han önskar, kvinnan kan bara ha en man åt gången, och är alltså inte berörd av lagen (Afshar 1998: 139).

befann sig hemma och regimen befarade att männen inte skulle "räcka till". Denna familjepolitik ledde bokstavligen till en befolkningsexplosion som mot krigets slutskede började problematiseras. Något som regimen först inte tog åt sig:

The previous regime used to say 'fewer children a better life'. We do not say this [...] this 1,647,000 square kilometres of land in our country could feed 150 million people...you only have to look around there are a lot of empty spaces in Sistan and Baluchestan (ur Zaneh Rouz 12 maj 1990 i Afshar 1996: 135).

Dock blev den accelererande försörjningsbördan snart påtaglig även för regimen som genom påtryckningar från Världsbanken bestämde sig för att sätta in bromsande åtgärder för att hindra födelsetalen för vilka kvinnan främst blev måltavla. Förväntningarna på kvinnor att föda mindre barn, blev nu hela nationens angelägenhet och det skedde så en uppluckring av lagen som förbjöd preventivmedel, samt började förbudet mot abort kringgås (Afshar 1996: 135). Även prästerskapet började tala om vikten av familjeplanering, där en av deras lösningar, som en ayatolla uttryckte det var, "to tie up women's tubes end untie them whenever it's necessary" (ibid: 136).

5.1.1 Hur slöjan blev symbol för den "nya" nationella identiteten

Slöjan har enligt traditionell muslimsk tolkning burits för att skydda kvinnan från mannens svaghet att motstå sexuell frestelse vid åsynen av en kvinna. Under revolutionen rekonstruerade delvis de islamistiska kvinnorna slöjans betydelse till att bli en symbol för frigörelse och som en protest mot shahens regim. Kvinnans roll och plats blev central i skapandet av en autentisk islamistisk kultur och den beslöjade kvinnan kom att bli symbolen för det sanna islam. År 1980 infördes en tvångsmässig klädkod, den så kallade hijab som innebar att, "no part of a woman's body may be seen except her face and the part of her hand between the wrist to the top of her fingers" (Khomeini citerad i Mohanty, Russo, Torres 1991: 253).

Symboliskt sett har kvinnors kroppar och beteenden oftast en stor betydelse för att sammanlänka folk som skiljer sig på olika sätt till en föreställd nationell gemenskap. Då det iranska samhället var (och fortfarande är) splittrat genom stora klasskillnader, vitt skilda förhållanden mellan befolkningen som bor i staden respektive på landsbygd, och framförallt skillnaderna i värderingar, livsstil, livsåskådning och politisk uppfattning mellan sekulära och religiösa människor har den beslöjade kvinnan fått stor betydelse för att skapa en föreställning av gemenskap och samhörighet bland det splittrade folket (Joseph 2000: 6).

Slöjan blev symbolen för den muslimska identiteten och följaktligen blev kvinnor som inte bar slöja identifierade med väst, men också med Pahlavi-regimens brutala moderniseringspolitik, varför den islamistiska regimens även motiverade slöjtvånget med att de skulle befria de sekulära kvinnorna från deras förtrollning av westoxification. De slöjbärande kvinnorna, respektive de

ickeslöjbärande kvinnorna kom att utgöra motsatspar för varandra, å ena sidan hijab som representerade den nyvunna nationella muslimska identiteten, å andra sidan den muslimska kvinnan i västerländska kläder som av regimförespråkarna ansågs splittra den nationella religiösa identiteten och orsaka förvirring i samhället (Joseph 2000: 7ff). Detta binära tänkande skapar en illusion om att sekulära kvinnor respektive muslimska kvinnor utgörs av homogena grupper som inte kan dela värderingar och intressen. De barhuvade iranska kvinnor kom att utgöra en utmaning för statens och den religiösa nationella identitetens legitimitet då uppenbarelsen av dessa kvinnor utmanade isärhållandet mellan dem som tillhörde det iranska islamistiska gemenskapen och de Andra (Afshari 2001: 251f, 262). Man definierade den nya iranska nationella identiteten delvis genom att definiera dess motsats vilken representerades av väst som därigenom fick stå för det ickeönskvärda och avvikande (jmf Hutchinson, Smith 1994 :321).

Till skillnad från vid slöjförbudet 1936, var det denna gång de islamistiska kvinnorna som förfördelades, bland annat uppkom nya arbetstillfällen för dem, då tusentals sekulära kvinnor förlorade sina jobb på grund av att de inte bar proper hijab. De islamistiska kvinnorna kom att utgöra ett hot mot de sekulära kvinnorna då det bland annat förekom att kvinnor som inte accepterade hijab pekades ut för säkerhetspolisen. Behruzi, en kvinna i majlis, det iranska parlamentet, anklagade kvinnor som inte bar slöja för att trampa på koranen. Vidare gjorde hon uttryck för åsikter som att dessa sekulära kvinnor var hemmahörande i "[...] the swamps of Europe[...]" (Afshari 2001: 262). Till de islamistiska kvinnornas försvar menar teoretiker som Hoodfar, att de inte kunde göra annat än att följa de premisser som de styrande männen satte. Om till exempel kvinnorna i majlis gick utanför ramarna som bestämdes av den konservativa regimen förlorade de sin position. Kritiker framhåller mot bakgrund av detta hur införandet av slöjtvång var ett integritetskränkande brott mot de sekulära kvinnorna som gjordes på premisser satta av män (Afshari 2001: 262). Motsättningar mellan religiösa och sekulära kvinnor som kan härledas från början av 1900-talet, kom så att förstärkas ännu en gång, och bidrog till att underbygga dikotomin mellan den sekulära, respektive den islamistiska kvinnan som länge har präglat den iranska feminismen (Mojab 1998: 1f).

5.2 Hur befäste det nationsbyggande projektet könsskillnader i lagstiftningen?

Konstitutionen i sig förbjuder diskriminering men då lagarnas utformning ska vara förenliga med sharia, som i första hand tolkas av det konservativa väktarrådet¹¹, har detta lett till att kvinnor behandlas som andra klassens medborgare.

¹¹ I väktarrådet sitter religiösa ledare vars primära uppgift är att tolka konstitutionen och att försäkra sig om att lagarna är förenliga med deras tolkningar av sharia. Rådets medlemmar utnämns för livstid och det är endast rådet som kan välja in nya medlemmar (Hoodfar i Joseph 2000: 298ff)

Det islamska kriteriet som innebär att lagars tillämpning ska vara förenliga med sharia, har använts som en förevändning för att diskriminera kvinnor. Man hänvisade bland annat till detta då man återigen förbjöd kvinnor att vara domare med förklaringen att kvinnor ansågs ha ett bristande omdöme (Hoodfar i Joseph: 298ff). Liksom under shahens tid blev det heller inte möjligt för en kvinna att bli landets ledare.¹² Denna syn på kvinnan är genomgående i lagstiftningen, bland annat konstateras att kvinnans vittnesmål är värt hälften mannens, och om en man dessutom påstår att kvinnans vittnesmål är falskt accepterar rätten detta (Afshar 1998: 99).

De försök till reformer som hade gjorts på 1960- och 1970-talet i FPL blev strax efter revolutionen åter förenliga med 1930 års lagstiftning. Kvinnans rätt till skilsmässa blev åter inskränkt, en ayatolla vid namn Khamenyei konstaterade i ett uttalande att "the inclusion of women in the process of decision making would result in a deluge of divorces" med vilket han menade att skilsmässa är en sak för huvudet och inte för hjärtat och därför en angelägenhet för män (ibid: 179). Exempelen på diskriminering i den nyinförda lagstiftningen kan göras många, restriktionerna gällande mäns rätt till polygami togs bort och mannen fick även tillbaka sin fullständiga rätt som vårdnadstagare (ibid: 158f). Vidare sänktes kvinnans lägsta ålder för giftermål från 18 år till nio år, och i kollektivtrafiken skiljdes män och kvinnor åt (Killander 1999: 29).

Under 1990-talet började det styrande prästerskapet att se de islamistiska kvinnornas omtolkningar av islam som ett hot. Varpå nya lagar infördes där nytolkningar som ägde rum utanför sharia lagverket gällande kvinnans position förbjöds, vidare infördes en lag om segregerade sjukhus, samt förstärktes fotocensuren av kvinnor utan slöja (Afshari 2001: 259). Detta visar på hur de styrande med godtyckliga lagändringar sökte kontrollera kvinnan och upprätthålla de patriarkala könsrelationerna som låg till grund för det islamska nationsbyggandet.

¹² Nio kvinnor kandiderade 1997 till presidentposten trots att kvinnan, enligt artikel 115 i Sharia, inte kan bli president. De ville genom att ställa upp i valet utmana prästerskapets tolkning av sharia som de menade byggde på felaktiga antaganden. Detta mot bakgrund av ordet *rajal* som både har en könsneutral och en manlig betydelse. I sina tolkningar av sharia har väktarrådet tagit fasta på den manliga varianten av ordet *rajol* och följaktligen blev de kvinnliga kandidaterna inte godkända av rådet (Afshar 1998: 53).

6. Hur har kvinnor svarat under det islamistiska nationsprojektet?

Revolutionen innebar löften om social rättvisa för folket men till en del kvinnors besvikelse medförde den islamistiska republiken en försämrad status för kvinnan. Kvinnor började i allt större utsträckning söka förändring även då detta innebar ett ifrågasättande av lagen som antagit en könsdiskriminerande form genom de nya tolkningarna av sharia, som en kvinnlig representant i majlis uttryckte det: ”Patriarchal beliefs have somehow assumed legal forms” (Afshari 2001: 255). I det islamistiska nationsprojektet blev kontrollen av kvinna alltmer artikulerad, något som paradoxalt nog kan ses ha lett till ett ökat könsmedvetande och en ökad aktivism bland kvinnor (Hoodfar i Joseph 2000: 298ff).

6.1 Ett ökat könsmedvetande och en ökad kvinnoaktivism

Rostami Povey framhåller två faktorer som ledde till ett ökat könsmedvetande bland islamistiska kvinnor under den postrevolutionära tiden. För det första, menar hon att de nya lagarna som reglerade utövandet av hijab och segregeringen mellan kvinnor och män öppnade upp nya möjligheter för religiösa kvinnor att utbilda sig och arbeta utanför hemmet (se kap 5.1.1). Den andra anledningen, var kvinnors ökade politiska deltagande under revolutionen, samt kvinnors aktivitet under Iran-Irak kriget.¹³ Religiösa kvinnor tillhörande arbetar- och medelklass hade tidigare inte varit politiskt aktiva i motsvarande utsträckning och i samband med detta nya politiska engagemang väcktes också ett bredare engagemang för kvinnofrågor. När Khomeini väl kom till makten förvisades kvinnor från den politiska sfären på grund av den konservativa tolkningen och tillämpningen av sharia, som ledde till en omfattande diskriminering av kvinnan. Detta skapade protester och lade grogrund för missnöje som främst artikulerades av de feministiskt medvetna islamistiska kvinnor från över- och medelklass då belöningen för deras politiska aktivism och lojalitet med den revolutionära rörelsen uteblev (Afshar 1998: 42; Mohanty, Russo, Torres 1991: 9f).

En tredje anledning till ett ökat könsmedvetande och en ökad aktivism bland religiösa kvinnor, menar Afshari, bör ses i ljuset av de sekulära feministernas

¹³ Kriget innebar att kvinnors sysslor och befogenheter ökade då de fick sköta produktion av livsmedel samt sjukvård av soldater, vilket kan ses ha stärkt kvinnors självkänsla och agens. Som exempel protesterade krigsänkor som trots allt stötte den islamistiska regimen mot statens behandling av dem som innebar social och ekonomisk marginalisering och krävde rätt till sin makes lön samt rätten till vårdnaden av barnen, vilket de också kom att få igenom. (Povey 2001: 46f)

frånvaro i den offentliga debatten under 1980-90 talet¹⁴ (2001: 260). Kvinnor i maktposition förändrade nu successivt sin inställning till den islamistiska lagen då de såg hur deras medsystrar drabbades av dess implementering. Under 1990-talet började således islamistiska kvinnor i allt större utsträckning att opponera sig mot de konservativa tolkningarna av sharia (Rostami Povey 2001: 52f).

6.2 Omtolkningar av sharia

Hoodfar framhåller att den politiska och sociala kontexten bestämmer och begränsar vilka strategier som kvinnoaktivister tillämpar. Shiismen som är statsreligionen i Iran utgör en viktig sådan kontext. I shiismen tillämpas *ijtihad*, vilket innebär att prästerskapets tolkningar av sharia utgör den gällande lagen. Ijtihad ger utrymme för nytolkning och de religiösa uttolkarna bör enligt ijtihad beakta vetenskap, innovationer och erfarenhet i samband med sina uttolkningar (Afshar 1998: 51). Enligt de islamistiska feministerna lämnar därigenom ijtihad utrymme för nytolkningar av könsrelationerna (Sullivan i Abu-Lughod 1998: 234). Shirin Ebadi, advokat för mänskliga rättigheter och mottagare av Nobels fredspris 2003 uttrycker den potential för reformering av den islamska lagen som detta innebär:

The trend *feghe poya*¹⁵ is very popular among men women and the clergy. This school of thought believes that islam can be adopted to the modern world. It was the popularity of this trend, which allowed us to change laws and regulations in favour of women (Rostami Povey 2001:52f).

Då *feghe poya* engagerar människor från alla klasser, kan det ses utgöra en viktig utveckling i Iran då politiska debatter inte tilläts under Pahlavi-regimen, varför reformer kom uppifrån och inte påverkade majoriteten av folket (ibid: 55f). Även sekulära kvinnor välkomnar *feghe poya* som ett instrument för förändring, vilket ger dem en möjlighet att hämta legitimitet för sina reformförslag. Shirin Ebadi förklarar varför både religiösa och sekulära kvinnor välkomnar *feghe poya*:

These reforms are compromises because we are not in a position to argue that men should not have the right to divorce. Society will not accept this. The society should be ready for change, as we experienced under the Shah's secular state, change of law alone does not change women's situation (ibid:55).

¹⁴ Den islamistiska republikens inskränkningar av kvinnor rättigheter hade lett till högljudda protester från de sekulära kvinnornas håll, vilka kom att tystas ner dels till följd av statsstyrda förföljelser som drabbade oppositionella och dels på grund av Iraks invaderande av Iran 1980. Kriget gjorde anspråk på folkets fulla uppmärksamhet och resurser vilket gjorde att regimen kunde etablera sig relativt ostört (Afshar 1998: 38).

¹⁵ Vad vi förstår så är *feghe poya* utövningen av *ijtihad*. I litteraturen som vi har läst används begreppen i samma avseende (se bland annat: Rostami Povey 2001; Sullivan i Abu-Lughod: 1998, Afshar 1998; Mojab: 2001)

6.2.1 Kvinnors strategier, åren 1990-2000

Kvinnan har svarat på regimen könsdiskriminering genom att utnyttja sin enda politiska rättighet. Genom sin röst har kvinnor kunnat påverka den politiska valutgången vilket i många fall har lett till att reformister har vunnit på de konservativas bekostnad. På så sätt har mer kvinnovänliga politiska aktörer givits tillträde till den politiska arenan och en något förbättrad könsbalans har kunnat åstadkommas.¹⁶

Kvinnors gemensamma lott under den islamistiska regimen har vid tillfällen bidragit till att överbrygga skillnader i politiska och religiösa utgångspunkter och banat väg för samarbete mellan kvinnor från samhällets olika skikt, som en tidningsutgivare, beskriver det:

There has been huge amount of pressure from ordinary women for reform throughout society. Therefore many professional women, whether secular or religious, as lawyers, as members of the Majles, the parliament, as media workers and so on had to leave aside there differences and respond to pressure from below (Noushin Ahmadi Kourasani citerad i Rostami Povey 2001:48).

Majlis har utgjort en viktig institution där kvinnor har skapat sig ett politiskt utrymme och således fått möjlighet att utmana lagen. Detta har lett till reformer främst inom FLP (Mojab 2001: 135ff). Kvinnor i majlis har genom påtryckningar, i viss mån fört kvinnor från arbetarklassens talan, vilket kan ses i reformeringen av utbildningslagen från 1985 (Afshari 2001: 257). Lagen hindrade ogifta kvinnor från att åka utomlands och studera med förevändning att det skulle leda till förfall då kvinnan stod utanför den patriarkala kontrollen. I dagstidningen Keyhan publicerades år 1990 ett brev från en grupp kvinnor tillhörande arbetarklassen som opponerade sig emot detta:

This law discriminates against religious working class women who rely for their studies on government financial help. Those women who have money can go abroad despite the law and continue their education. It is also gender discrimination, because why should moral degeneration apply to woman and not to men (Ur Keyhan Daily Newspaper, 22 November 1990 i Rostami Povey 2001:53).

Detta fick gehör hos kvinnor i majlis och år 2000 reformerades delvis lagen genom framhållandet av feghe poya (Rostami Povey 2001: 52f). Ett annat exempel är hur kvinnor via rättsprocesser har fått tillstånd reformer bland annat av lagen för giftermål. Åldersgränsen för en kvinna att ingå äktenskap som på senare tid hade höjts till 14 år kringgicks ofta då hon med faderns tillåtelse kunde bli bortgift tidigare. Genom feministiska advokaters arbete förändrades lagen på så vis att detta istället blev ett beslut för civilrätten. Detta har ökat kvinnors

¹⁶ Detta gäller valen 1990- 2001, bland vilka presidentvalet 1997 är det mest kända, då den sittande presidenten Khatami blev vald. Frågor som har stått i fokus under valen har gällt fri media (press- och yttrandefrihet), medborgerliga rättigheter samt prästerskapets politiska inflytande. Förväntningarna på Khatamis presidentskap var höga från reformsinnade iranier i landet och i exil, samt från västvärlden, men då få verkliga reformer har kommit att infriats, är det under de senaste åren många som besviket ställt sig kritiska till hans förmåga, eller vilja, att genomdriva reformer (Rostami Povey 2001:49).

möjlighet att undkomma bortgifte vid otillåten ålder, något som främst har berört arbetarklassens kvinnor då de ofta har stått under större press att gifta sig än sekulära kvinnor från medelklassen. (Rostami Povey 2001: 53).

Under åren 1990-2000 utökades yttrande- och pressfriheten vilket beredde utrymme för kvinnofrågor att debatteras i ökad omfattning. I brist på politiska partier har tidskrifter och dagstidningar haft ett stort politiskt inflytande. Dessa medier representerade olika politiska uppfattningar och förde debatter tidningar emellan, deras betydelse har jämförts med politiska partier (ibid: 57). Det publicerades flera olika kvinnotidningar¹⁷ som genom olika strategier utmanade de styrande. Exempelvis vid läsarförfrågor som gällde lagstiftning om kvinnor, tog man direkt kontakt med prästerskapet och förmådde dessa att svara på frågorna.

Även andra medier har använts, islamistiska feministerna har kunnat höras i nationell tv och radio medan andra har förmedlat sitt feministiska budskap via filmskapande¹⁸ och internet.¹⁹ Följden har blivit att frågor om kvinnors rättigheter har kommit att bli en del av den offentliga debatten vilket har lett till att politiker har tvingats ta ställning och anta en mer ödmjuk framtoning gällande kvinnofrågor (Hoodfar i Joseph 2000: 310). Det bör dock poängteras att den politiska innebörden av valutgångarna, och de framsteg som har gjorts genom olika strategier gällande reformer inte skall överbetonas då det konservativa prästerskapet fortfarande i stort styr den politik som förs. Trots en utmålade kvinnovänligare politik är det få reformer som har fått verklig betydelse och den senare tidens utveckling tyder på att kvinnan har fått ta ett steg tillbaka i sitt strävande efter lika rättigheter.

¹⁷ *Zanan* är en kvinnotidskrift som har spelat en betydande roll för att åstadkomma lagändringar bland annat bidragit till att utmana lagen som innebär att enbart män hade tillträde till domareposter. *Zanan* har också varit en utrymme för alliansbyggande mellan islamistiska och sekulära feminister,

Farzaneh är en mer konservativ kvinnotidning som även vänder sig till män vilket har medfört att de har kunnat nå ut med sitt budskap till en bredare läsekrets. Denna tidning har även utgjort en länk mellan feminister i Iran och omvärlden genom att man har publicerat artiklar av feminister utanför Iran (Rostami Povey 2001:60).

¹⁸ För vidare läsning om kvinnors filmskapande rekommenderar vi Norma Claire Moruzzis artikel i tidskriften *Feminist Studies*, våren 2001.

¹⁹ För vidare läsning om internetns betydelse för den iranska feminismen rekommenderar vi Kristina Hultmans artikel i *Ordfronts magasin* nr 9 2004)

7. Slutsatser

Mötet med moderniteten i början av förra seklet påverkade utvecklingen i Iran, och har haft en stor betydelse för utformningen av kvinnans roll. Från 1921 fram till 1979 var Iran i stort en monarkisk diktatur, styrt av shahen som med influenser från väst, strävade efter att modernisera landet. Moderniseringen skedde uppifrån och var dåligt förankrad hos allmänheten. Detta kom att bana väg för en splittring i samhället mellan dem som anammade moderniseringen, och dem som menade att den skulle komma att kosta iranierna sin identitet. Med moderniteten kom nationsbyggandet med strävan efter en nationell gemenskap i vilken kvinnan har utgjort den sammanbindande länken. I de olika nationsprojekten har tre olika dimensioner kunnat urskiljas Kulturnation, Staatnation och Volknation (se avsnitt 2.2), vars funktion är gemensam; att skapa en nationell gemenskap.

I samband med det modernistiska nationsprojektet har vi gjort en koppling till Kulturnation och Staatnation. Kulturnationen kan ses i strävan efter att bygga den moderna nationen, vilket delvis tog sig i uttryck i förbudet mot slöjan år 1936. Förbudet mot slöjan kom att tydliggöra kvinnan som medel i shahens modernisering, där den sekulära kvinnan kom att bli symbol för det kontroversiella nationsprojektet, medan den muslimska beslöjade kvinnan konstruerades som den andra och exkluderades från den nya nationella (föreställda) gemenskapen. Något som även kom att förstärka dikotomin mellan sekulära och religiösa kvinnor (se avsnitt 4.2; Sullivan i Abu-Lughod 1998: 231).

Shahen framhöll i linje med de nya moderna värderingarna att det låg i nationens intresse att ge kvinnor utbildning och att bereda plats för dem på arbetsmarknaden. Vi har här gjort en koppling till Staatnation då det modernistiska nationsprojektet formellt innebar en viss förstärkning av kvinnans medborgarskap, detta bland annat genom reformering av FPL och erhållandet av rösträtt (Hoodfar i Joseph 2000: 294), vilket gjorde att den publika sfären av samhället i viss mån öppnades upp för kvinnan (jmf Yuval-Davis 1998: 68ff). Dock hade reformerna en svag förankring bland allmänheten, och då motståndet mot regimen var starkt blev implementeringen problematisk och de positiva effekterna av reformerna marginella och kom främst att beröra kvinnor tillhörande eliten.

Att kvinnan var ett verktyg i nationsprojekten, blev tydligt i kontrolleringen och politiseringen av hennes kropp. Detta kunde ses bland annat då man införde restriktioner gällande kvinnors klädsel. Slöjan kom att bli ett verktyg för båda regimer och avslöjade delvis deras patriarkala förhållande till kvinnan. Shahens respektive islamisternas regleringar av slöjan bröt mot religionsfriheten och hade liknande följder. Lagarna verkade exkluderande, och till följd av diskriminering på arbetsmarknad och inom utbildning kom de att omfördela materiella resurser. Regimernas olika användning av slöjan visar på hur kvinnor har blivit konstituerade som symboler för nationsprojekten.

”Forcefully unveiled, they personify the modernization of the nation. Compulsory veiled, they embody the reinstatement of the Islamic order” (Farzaneh Milani citerad i Sullivan i Abu-Lughod 1998: 228).

I det islamska nationsbyggandet, blev rollerna ombytta då den muslimska kvinnan blev symbolen för den nationella gemenskapen, medan den sekulära kvinnan blev konstruerad som den Andre. Kvinnan blev återigen bäraren och markören för den nya nationella gemenskapen, nu genom att utgöra länken för den islamska identiteten (Hoodfar i Joseph 2000: 290f).

Då den islamistiska republiken hämtade legitimitet för sin maktkamp utifrån kulturella anspråk var kvinnan som kulturens bärare i fokus. En islamisering av könsrollerna genomdrevs och kvinnans rättigheter fick genomgå en ytterligare beskärning och hon blev åter förvisad till hemmet. Då det islamistiska nationsprojektet byggde på en patriarkal idé var detta könsförhållande grundläggande (jmf Yuval-Davis 1998: 43). Kvinnan har av den islamistiska regimen getts ansvaret att bära nationens heder och hon har bemötts av en stark press att efterfölja de islamska idealen. Detta kan ses mot bakgrund av den iranska nationalismens kamp mot den västerländska kulturimperialismen förkroppsligad genom den sekulära ickeslöjbärande kvinnan (Ranchod- Nilsson, Tétreault 2000: 69f). Detta har inneburit en kontroll av kvinnans beteende, grundad i strävan efter att skapa en kulturellt och religiöst betonad gemenskap, vilket vi har anknutit till kulturnationen. En kvinnas ovilja att efterfölja de traditionella normerna betraktas som att hon har tagit avstånd från inhemska värderingar och således förlorat sin kulturella identitet. Vi har även förstått att kvinnans sexualitet och reproduktivitet har varit föremål för kontroll (se avsnitt 5.1) och har här sett paralleller till Volknationen, i vilken kvinnan är den biologiska reproducenten av nationen (Yuval-Davis 1998: 45). Styrningen av och kontrollerandet av kvinnans reproduktion ser vi som problematisk då hennes egna reproduktiva rättigheter har varit underställda staten (ibid: 26).

Kvinnors svar på den marginalisering de har fått uppleva främst genom lagstiftning och den börda de har fått axla genom att vara symbolen för kollektivet, kan ses i en framväxande feministisk rörelse som under det islamistiska nationsbyggandet artikulerades i en allt starkare organisering (jmf Hoodfar i Joseph 2000: 298ff). Trots skilda kontexter har kvinnoaktivisters främsta föremål för kamp under de båda nationsprojekten i stort varit desamma, reformering av FLP, samt lika rätt till utbildning och arbete.

Den tidigare kvinnoaktivismen var även inriktad på att få tillstånd kvinnlig rösträtt, vilket år 1963 infriades, ett medel som kvinnor sedan kunnat använda som svar på regimernas kvinnofientliga politik. Dock har betydelsen av rösten haft mycket begränsat eller inget genomslag då de iranska regimerna har varit allt annat än demokratiska.

Under shahens tid var kvinnoaktivismen begränsad till sekulära kvinnor från över- och medelklass och deras strategier tog sig formella vägar i den mån regimen lämnade utrymme för detta. Dessa feminister hämtade sina utgångspunkter främst från västvärlden vilket var en bidragande orsak till bristen på folklig förankring (se avsnitt 5.1). Under det senare nationsbyggandet, med undantag från det första decenniet har kvinnoaktivismen fått en bredare

uppslutning och kan delvis sägas verka i form av samarbete mellan kvinnor från samhällets olika nivåer, detta då kvinnors gemensamma lott under den islamistiska regimen har bidragit till att överbrygga skillnader i politiska och religiösa utgångspunkter (Rostami Povey 2001: 48). Samarbete och kommunikation mellan sekulära och islamistiska feminister har inte pågått utan konflikter mycket på grund av de hårda förhållandena som regimen satt.

Kvinnor från alla samhällspositioner har oberoende politisk eller religiös utgångspunkt protesterat mot den marginalisering som de under de båda nationsprojekten fått uppleva. Pressen från det egna kollektivet, den lagstiftade könsdiskrimineringen, och uteslutningen från det publika, har enat kvinnor över klass och religionsgränser. Flertalet kvinnor har inte accepterar det andra klassens medborgarskap som har formats under nationsbyggande projekt och har svarat mot detta genom att aktivt ta plats i traditionellt manliga utrymmen, som majlis, rättsväsendet och media, men också genom att ifrågasätta det konservativa prästerskapets tolkningar av koranen som de menar grundar sig i patriarkala värderingar.

Litteratur

Abu-Lughod, Lila (red), 1998. *Remaking women: Feminism and modernity in the Middle East*. Princeton : Princeton University press.

Afshar, Haleh, 1998. *Islam and feminism: an Iranian case-study*. London: MacMillan press.

Afshar, Haleh (red), 1996. *Women and politics in the third world*. New York: Routledge.

Afshari, Reza, 2001. *Human rights in Iran*. Philadelphia: University of Pennsylvania press.

Brante, Thomas – Andersen, Heine – Korsnes, Olav (red.), 2001. *Sociologiskt lexikon*. Stockholm: Natur och Kultur.

Esaisson, Peter (red) – Gilljam, Mikael – Oscarsson, Henrik – Wägnerud, Lena, 2003. *Metodpraktikan; konsten att studera samhälle individ och marknad*. Stockholm: Elanders Gotab.

Golmann, Kjell – Pedersen, Mogens N. – Österud, Öyvind (red.), 1997. *Statsvetenskapligt lexikon*. Stockholm: Universitetsforlaget

Hultman, Kristina, 2004. ”Slöja på, slöja av, slöja på, slöja av...” *Ordfront magasin*, no 9, s 30-35

Hutchinson, John – Smith, Anthony D, 1994. *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.

Jonsson, Stefan, 1995. *De andra- amerikanska kulturkrig och europeisk rasism*, Nordstedts Förlag AB, Stockholm.

Joseph, Suad – Slymovics, Susan, 2001. *Women and power in the Middle East*. Philadelphia: University of Pennsylvania press.

Killander, Magnus, 1999. *Världspolitikens dagsfrågor: Vägval för Iran*. Kalmar: KalmarSund tryck.

Lister, Ruth, 1997. *Citizenship: Feminist Perspectives*. London: Macmillan Press Ltd.

Lundkvist, Lennart, 1993. *Det vetenskapliga studiet av politik*. Lund: Studentlitteratur.

Najmabadi, Afsaneh. 2000. "(Un)veiling Feminism". *Social Text* 64, Vol 18, No 3. s 29-45

Marsh, David – Stoker, Gerry, 2002. *Theory and Methods in Political Science*. Hampshire: Palgrave Macmillian

Mohanty, Chandra Talpade, 1991. *Third world women and the politics of feminism*. Bloomington: Indiana University press.

Mojab, Shahrzad, 2001. "Theorizing the politics of 'Islamic Feminism'", *Feminist review* no 69. s 124-146.

Mojab, Shahrzad, 1998."Muslim' women and 'western' feminists: The debate on particulars and universals", *Monthly review: An independent socialist magazine* December, s 1-6

Moruzzi, Norma Claire, 2001. "Women in Iran: Notes on film and from the field", *Feminist Studies*, våren 2001

Ranchod-Nilsson, Tétreault, Mary Ann, 2000. *Women, states and nationalism: At home in the nation?* London: Routledge

Rostami Povey, Elaheh, 2001. "Feminist Contestations of Institutional Domains in Iran", *Feminist Review* no 69. s 44-72

The Economist 2003. Special report: "Shorn of dignity and equality: women in Iran". *The Economist* vol 369, s 26-32

Yuval-Davis, Nira, 1997. *Gender and Nation*. UK: Sage Publisher.

Özkirimli, Umut, 2000. *Theories of nationalism: A critical introduction*. Hampshire: Palgrave